

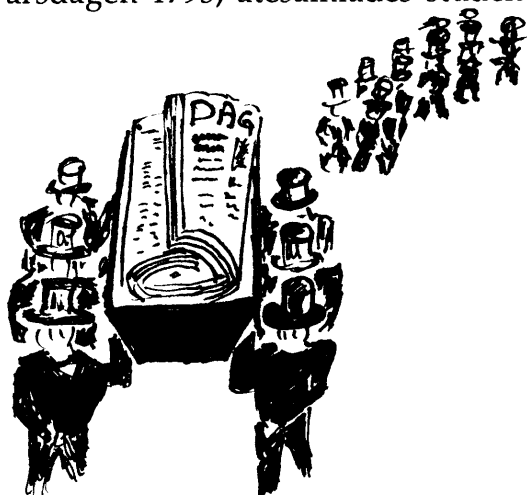
Folkbildningsideal på 1790-talet

För att förhindra spridningen av radikala idéer med franskt ursprung införde den svenska regeringen den 25 december 1792 kraftiga inskränkningar i tryckfriheten. Någon kritik av regeringssättet skulle inte få förekomma. Samtidigt förbjöds en av de mest oppositionella tidskrifterna. Utegångsförbud infördes i huvudstaden, liksom förbud mot politiska klubbar och andra "misstänkliga och olovliga sammankomster". (Ja, det stod faktiskt i kungörelsen att "olovliga" sammankomster var förbjudna.) Trupper drogs samman runt Stockholm, och staden patrullerades på natten av soldater.

Förbudet mot sammankomster var begränsat till Stockholm. På nyårsaftonen samlades studenterna i Uppsala, som uppörts av frihetsinskränkningarna, till en demonstration som fick formen av ett begravningståg för den avsmnade tryckfriheten. Under sin vandring på stadens gator sjöng studenterna bl a en sång som inleddes med följande vers:

"Frihet och jämlikhet leve bland oss!
Upplysning spride bland oss sitt bloss!
Lydom dess röst
I våra bröst
Kännom vår rätt
Kännom vår styrka —
Resten är lätt"

Dagen efter tryckfrihetsbegravningen, dvs nyårsdagen 1793, åtesamlades student-

erna. De beslutade att hädanefter hålla sig till två sammankomster i veckan, där deltagarna skulle läsa upp skrifter i olika ämnen. Dessa möten benämndes "konvent" — ett synnerligen provocerande namn, eftersom den församling i Paris som utropat republiken just kallade sig "konvent".

Några av konventstalen är bevarade. De ger en intressant bild av stämningarna bland den tidens studenter. Även om några revolutionerande yttranden inte finns bevarade, är det uppenbart att händelserna i Frankrike hade ett stort inflytande på tänkandet.

Några av talen vittnade om missnöje med att de egna studierna inte var tillräckligt nyttiga för samhället utanför universitetet:

"Mätte odlingen av vårt förstånd få en annan synpunkt, ett vidsträcktare, ett nyttigare och sällare föremål än detta lärda joller, som vakar blott över luntor, damm och mögel, men över intet folkslags välfärd."

En av konventstalarna talade varmt för "det allmänna förnuftets spridande", dvs av vad man i dag skulle kalla folkbildning. Han framställde ett slags utopisk bild av framtidens bildade bonde:

"När jag föreställer mig en lantbrukare, som tröttad av dagens mödor om aftonen återvänder från sin plog, och efter att några minuter hava sammanhämtat sina livskrafter, tager sig en bok i handen, som med en gagnande enfaldighet (enkelhet) undervisar honom om jordarternas beskaffenhet, om jordblandningars möjlighet och nytta till förbättrande av hans åkerbruk, eller om hans arbetsredskaps mekaniska sammansättning och möjliga förbättringar; när jag dagen därpå tycker mig se honom igenom egna försök och spekulationer verkställa det, som han om aftonen lärt, när han en annan aftonstund tycktes med glad och leende blick efterfråga sina barns om dagen vunna framsteg i sina kunskaper och övningar, samt

därtill lägga några korta faderliga undervisningar; när denne vördnadsvärde man om söndagen efter slutad gudstjänst föreställes för min inbillning sittande i ett sällskap av lika redliga väner, talande med okonstlad välmening om socknens, om länets och rikets bästa, så höjes min själ och intages av ädel förtjusning. Och mitt hjärta utgjuter sig i denna hemliga önskan: *Måtte mitt fädernesland en gång få skåda så lyckliga tider.*"

Tyvärr, menade talaren, fanns det "i våra tider" inte "allmänna medel" till en så långtgående åtgärd som att inrätta allmänna skolor. Däremot borde allmogen inom varje enskild socken kunna organisera en skola och anställa lärare. Dessutom borde prästerna kunna sättas i arbete:

"Eller, om det rent ut tillåtes mig att få yttra min mening; varför kunna ej en sockens präster tillika bliva dess undervisare uti alla de ämnen, som kunna bereda människor sällhet? Bör då en timmes talande i religionsämnen var sjunde dag... upptaga en studerad mans hela tid? Eller skall en predikant få ymnigt lönas blott för att några stunder i veckan tala för murarna, under det hans åhörare sover och gäspar?"

Talaren såg inte folkupplysningen enbart som en fråga om att uppifrån informera folket. Uppenbarligen såg han folkupplysningen som ett medel till att lyfta folket från en förtryckt till en mera självständig inställning.

"Skall då den hand, som ur jordens sköte framdrager vårt livsuppehälle, som lastar våra bord med överflöd och bereder alla våra nöjen, evigt höljas med förakt och förtryck? Äre vi då gjorda att suga arbetarens blod och sedan med förakt skratta åt hans elände? Förtjänar han ej för all sin möda den tacksamhet av oss tillbaka, att han av

våra mera uppodlade insikter ledas till beredande av egen sällhet? Eller bör det mått av kunskaper, som man egenmyndigt täckes unna honom, endast tjäna till att göra honom mera skicklig och tålig att draga oket? Tvivlen ej, M(ina) H(errar) att han låter sig upplysas, endast man ej, under sken av nytta för honom, med all undervisning blott söker att ännu mer fjättra hans själ... Ty ännu kan icke historien nämna någon regering, som gjort människosläktets upplysning och dess sällhets beredande till sitt huvudföremål (huvudändamål)."

Behovet av upplysning gällde "icke allenast den allmänhet som vanlottas under ett föraktligt namn av *hopen*, utan även den som kallar sig själv upplyst, för att dölja för andra sin okunnighet."

Tyvärr vet vi inte vem som ligger bakom dessa yttranden. De bevarade exemplaren av talen är anonyma, säkert i syfte att skydda dem som framförde dessa upproriska åsikter från repressalier. Konventens frispråkighet blev också snart för mycket för de styrande i Stockholm. I slutet av april 1793 nåddes Uppsala av ett kungligt brev med "förbud emot de så kallade konventer eller i författningarna okända större sammankomster av den studerande ungdomen". Studenterna försökte ge ut några av konventstalen i tryck, men detta förbjöds och upplagan beslagtogs. Något försök att trotsa konventsförbudet gjordes aldrig.

Sven Ove Hansson

